

Qazaqstan Respublikasy Zaınnama
jáne quqqytyq aqparat institutyynyń

JARSHYSY

gylymi-quqqytyq jýrnal №4 (67)-2021

Құрылтайшы және баспагер:

«Қазақстан Республикасының
Заңнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz
сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған баслымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒСБК 30.05.2013 ж.
№894 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. – з.ғ.к., Қазақстанның еңбек
сіңірген қайраткері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
– (төраға)
Абайдідинов Е.М. – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Абызов Р.М. – з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)
Белых В.С. – з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)
Губин Е.П. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Мельник Р.С. – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Монсеев А.А. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Муромцев Г.И. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Рахметов С.М. – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Малиновский В.А. – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Унзила Шапақ – з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. – з.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – з.ғ.к. (Саратов, Ресей)
Жанғарашев Р.М. – LL.M (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Ишекков К.А. – з.ғ.д., доцент (Мәскеу, Ресей)
Қазбаева Ә.Ғ. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Казиев З.Ғ. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Қайырбаева Л.К. – PhD (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Киязова А.Ж. – LL.M (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Қоңыс В.Т. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Құлжабаева Ж.О. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Нұрғазинов Б.Қ. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Нұрмағамбетов Р.Ғ. – PhD (Челябинск, Ресей)
Примашев Н.М. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Рахымбердин К.Х. – з.ғ.д. (Өскемен,
Қазақстан)
Тегізбекова Ж.Ч. – з.ғ.к. (Бишкек,
Қырғызстан)
Финк Д.А. – з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Беттеуші – **Тасирова А.С.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы куәлігі
№ 17761-Ж 25.06.2019 ж.
(Алғашқы есепке қою кезі
№6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,
101000, Нұр-Сұлтан қ., Қабанбай-батыр даңғ.,
19, С-блогы, 306-каб., тел: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы.....7

Конституциялық және әкімшілік құқық

Р.Қ. СӘРПЕКОВ Қазақстан Республикасында

ғылыми құқықтық сараптама институтын

ұйымдастырудың қазіргі заманғы

новеллалары туралы 13

Л.Т. ЖАНҰЗАҚОВА Қазіргі кезеңде Қазақстан

Республикасында өзін-өзі басқару институтын

дамытуды қамтамасыз етудің құқықтық негіздері.....21

С.К. УКИН Қазақстан Республикасының

егемендігі мен тәуелсіздігі кезеңіндегі құқықтық

жүйеде мемлекет рұқсат еткен әдет-ғұрыптардың

құқықтық табиғатын теориялық

және әдіснамалық талдаудың кейбір

мәселелері31

Б.Ө. АЛТЫНБАСОВ*, А.Р. БАЯНБАЕВА

Заманауи жоғары оқу орындарын қалыптастыруда

жер мәселесінің рөлі мен маңыздылығы: саяси

және құқықтық аспектілері40

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

М.А. ЕСТЕМИРОВ Сот практикасындағы

бірзідлік талабының сақталынбауы - қоғамның

сот билігіне деген сеніміне жасалған елеулі соққы.....54

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс

К.Х. РАХИМБЕРДИН*, М.Р. ГЕТА Қазақстан

Республикасының заңнамасы бойынша террористік

және экстремистік қылмыстар жасаған адамдарды

әкімшілік қадағалау: құқықтық реттеудің

кейбір аспектілері.....61

Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА Қылмыстық және

азаматтық сот ісін жүргізудегі мерзімдердің

парасаттылығы мәселелері Халықаралық құқық

және салыстырмалы құқықтану 71

Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану

Е.В. КРАВЧЕНКО*, Б. ШЛОЕР Германияның

Негізгі заңының 5-бабы мәнмәтініндегі

ар-намысқа нұқсан келтіру туралы істердегі

моральдық зиянды өтеу 79

А.А. СӘЛІМГЕРЕЙ Каспий акваториясына

теңіз құқығы бойынша халықаралық

келісімдерді қолдану шарттары87

Құқықтық мониторинг	
А.Ғ. ҚАЗБАЕВА, А.Ө. ҚАЛИЕВА*	
«Сауда мақсатында теңізде жүзу туралы» Қазақстан Республикасының Заңын жетілдірудің кейбір мәселелері (сауда мақсатында теңізде жүзу саласындағы заңнаманы талдау нәтижелері)	97
А.Б. ҚАЙЖАҚПАРОВА, О.С. ҚАРАХОЖАЕВ* Салалық заңнама жүйесіндегі тәуелсіз Қазақстанның мемлекеттік рәміздерін институционалдық нығайту тәсілдері.....	
	108
Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан	
А.А. МЕДИНАЕВА Ғылыми лингвистикалық сараптаманың маңызы мен рөлі.....	
	118
Жас ғалым мінбері	
Б.Т. ТЛЕУЛЕСОВА ҚР Конституциялық Кеңесінің құқықтық ұстанымдары: конституциялық құқықтық реттеудегі мәні, заңдылық белгілері және маңызы	
	124
М.Е. САҒЫНАЕВ, Ә.Т. БАЙЗАҚОВ* Италияндық романист Антонио Гуариноның жазбаларындағы <i>ius publicum romanum</i> ұғымы	
	136
«Жаршының» архивтегі беттері	
Н.Н. ИСАҚ Доцент Н.М. Примашевтың Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім) мен кейбір салалық заңнамадағы терминдік көпнұсқалылық: құқықтық-лингвистикалық тәсілдеме туралы ғылыми жарияланымына қайта оралғанда	
	145

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №4 (67)-2021

Учредитель и издатель:

РГП на ПХВ «Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан»

Издается с 2006 года

Все материалы журнала размещаются на сайте www.zqai.kz

Включен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по юридическим наукам (Приказ ККСОН МОН РК №894 от 30.05.2013 г.)

Состав Редакционного совета

Сарпеков Р.К. – к.ю.н., Заслуженный деятель Казахстана (Нур-Султан, Казахстан) – (председатель)

Абайдельдинов Е.М. – д.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Абызов Р.М. – д.ю.н. (Барнаул, Россия)

Белых В.С. – д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)

Губин Е.П. – д.ю.н. (Москва, Россия)

Мельник Р.С. – д.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Моисеев А.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)

Муромцев Г.И. – д.ю.н. (Москва, Россия)

Рахметов С.М. – д.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Малиновский В.А. – д.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Унзила Шапак – д.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Главный редактор

Дюсенов Е.А. – к.ю.н.

Состав Редакционной коллегии

Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)

Байниязова З.С. – к.ю.н. (Саратов, Россия)

Джангарашев Р.М. – LL.M. (Нур-Султан, Казахстан)

Ишеков К.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)

Кабзаева А.Г. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Казиев З.Г. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Каирбаева Л.К. – PhD (Нур-Султан, Казахстан)

Киязова А.Ж. – LL.M. (Нур-Султан, Казахстан)

Конусова В.Т. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Кулжабаева Ж.О. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Нургазинов Б.К. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Нурмагамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск, Россия)

Примашев Н.М. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Рахимбердин К.Х. – д.ю.н. (Усть-Каменогорск, Казахстан)

Тегизбекова Ж.Ч. – к.ю.н. (Бишкек, Кыргызстан)

Финк Д.А. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**

Верстка – **Тасирова А.С.**

Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке на учет СМИ № 17761-Ж от 25.06.2019 г. Комитета информации Министерства информации и коммуникаций Республики Казахстан (Первичная постановка на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан, 010000, г. Нур-Султан, пр. Кабанбай батыра, 19, блок С, каб. 306, тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Колонка редакции9

Конституционное и административное право

Р.К. САРПЕКОВ О современных новеллах

организации института научной правовой экспертизы в Республике Казахстан..... 13

Л.Т. ЖАНУЗАКОВА Правовые основы обеспечения развития института местного самоуправления в Республике Казахстан

на современном этапе21

С.К. УКИН Некоторые вопросы теоретико-методологического анализа правовой природы обычаев, санкционированных государством в правовой системе Республики Казахстан

периода суверенитета и независимости.....31

Б.О. АЛТЫНБАСОВ*, **А.Р. БАЯНБАЕВА**

Роль и значение земельных вопросов

в формировании современных вузов:

политические и правовые аспекты.....40

Гражданское и гражданско-процессуальное право

М.А. ЕСТЕМИРОВ Несоблюдение единообразия

в судебной практике как удар по доверию

общества к судебной ветви власти54

Уголовное право и уголовный процесс

К.Х. РАХИМБЕРДИН*, **М.Р. ГЕТА**

Административный надзор за лицами, совершившими террористические и экстремистские преступления по законодательству Республики Казахстан: некоторые аспекты правового регулирования61

Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА Вопросы

разумности сроков в уголовном

и гражданском судопроизводстве71

Международное право и сравнительное правоведение

Е.В. КРАВЧЕНКО*, **Б. ШЛОЕР** Компенсация

морального вреда в делах об умалении чести..... 79

в контексте ст. 5 Основного закона Германии

А.А. САЛИМГЕРЕЙ Условия применения

международных соглашений по морскому праву

к акватории Каспия87

СОДЕРЖАНИЕ

Правовой мониторинг

А.Г. КАЗБАЕВА, А.У. КАЛИЕВА* Некоторые вопросы совершенствования Закона Республики Казахстан «О торговом мореплавании» (результаты анализа законодательства в сфере торгового мореплавания)	97
А.Б. КАЙЖАКПАРОВА, О.С. КАРАХОЖАЕВ* Подходы к институциональному укреплению государственных символов независимого Казахстана в системе отраслевого законодательства	108
Из практики законотворчества на государственном языке	
А.А. МЕДИНАЕВА Значение и роль научной лингвистической экспертизы	118
Трибуна молодого ученого	
Б.Т. ТЛЕУЛЕСОВА Правовые позиции Конституционного Совета РК: сущность, юридические признаки и значение в конституционном правовом регулировании	124
М.Е. САГИНАЕВ, А.Т. БАЙЗАКОВ* Понятие <i>ius publicum romanum</i> в трудах итальянского романиста Антонио Гуарино	136
Архивные страницы «Вестника»	
Н.Н. ИСАК Возвращаясь к научной публикации доцента Н.М. Примашева о терминологической поливариантности Особенной части Гражданского кодекса Республики Казахстан и некоторых отраслевых законодательств: правовая лингвистическая методология	145

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №4 (67)-2021

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic scientific results of dissertations on legal sciences (Order CCES MES RK №894 from 05.30.2013)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – *c.j.s.*, Honored Personality of Kazakhstan (Nur-Sultan, Kazakhstan) – (Chairman)
Abayeldinov E.M. – *d.j.s.* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Abyzov R.M. – *d.j.s.* (Barnaul, Russian)
Belih V.S. – *d.j.s.* (Ekaterinburg, Russian)
Gubin E.P. – *d.j.s.* (Moscow, Russian)
Melnik R.S. – *d.j.s.* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Moiseev A.A. – *d.j.s.* (Moscow, Russian)
Muromcev G.I. – *d.j.s.* (Moscow, Russian)
Rahmetov S.M. – *d.j.s.* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Malinovski V.A. – *d.j.s.* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Unzila Shapak – *d.j.s.* (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Chief Editor

Dyussenov Ye.A. – *c.j.s.*

Editorial Board members

Azer Aliyev – *PhD* (Kiel, Germany)
Bainiyazova Z.S. – *c.j.s.* (Saratov, Russian)
Dzhangarashev R.M. – *LLM* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Ishekov K.A. – *d.j.s.* (Moscow, Russian)
Kazbayeva A.G. – *c.j.s.* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Kaziyev Z.G. – *c.j.s.* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Kairbaeva L.K. – *PhD* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Kiyazova A.Zh. – *LLM* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Konusova V.T. – *c.j.s.* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Kulzhabayeva Zh.O. – *c.j.s.* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Nurgazinov B. K. – *c.j.s.* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Nurmagambetov R.G. – *PhD* (Chelyabinsk, Russian)
Primashev N.M. – *c.j.s.* (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Rakhimberdin K.H. – *d.j.s.* (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)
Tegizbekova Zh.Ch. – *c.j.s.* (Bishkek, Kyrgyzstan)
Fink D.A. – *c.j.s.* (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Editor – **Koltubaeva G.B.**

Layout – **Tasirova A.S.**

Tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media №17761-G from 25.06.2019 from the Information Committee of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan (Number and date of primary registration №6592-Zh.07.09.2005.)

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000, Nur-Sultan, Kabanbay-batyr ave., 19, block C, office 306, tel.: 8(7172)26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial 11

Constitutional and Administrative Law

R.K. SARPEKOV On innovations in organization of the institute of academic legal expertise in the Republic of Kazakhstan 13

L.T. ZHANUZAKOVA Legal framework for development institute of local self-government in the Republic of Kazakhstan at a modern stage 21

S.K. UKIN Certain issues of theoretical and methodological analysis of the legal nature of customs sanctioned by the State in the legal system the Republic of Kazakhstan during the period of sovereignty and independence 31

B.O. ALTYNBASSOV*, A.R. BAYANBAYEVA The role and importance of land issues in the establishment of modern universities: political and legal aspects 40

Civil and Civil Procedure Law

M.A. YESTEMIROV Non-compliance with uniformity in judicial practice as a blow to public confidence to the judicial branch 54

Criminal law and Criminal procedure

K.K. RAKHIMBERDIN*, M.R. GETA Administrative supervision of persons committing terrorist and extremist crimes under the law of the Republic of Kazakhstan: some aspects of legal regulation 61

E.N. KALIAKPEROVA Questions of the reasonableness time in criminal and civil proceedings 71

International law and Comparative law

E.V. KRAVCHENKO*, B. SCHLOER Non-pecuniary damage compensation in cases of infringement of honour in the scope of article 5 of the Basic law of Germany 79

A.A. SALIMGEREY Conditions for the application of international agreements on the law of the sea to the Caspian Sea 87

Legal monitoring

A.G. KAZBAYEVA, A.U. KALIYEVA* Certain improvement issues the Law of the Republic of Kazakhstan «On Merchant Shipping» (results of the analysis of legislation in the field of merchant shipping) 97

CONTENT

A.B. KAIZHAKPAROVA, O.S. KARAKHOZHAYEV* Approaches to institutional strengthening state symbols of independent Kazakhstan in the system of industry legislation.....	108
From the lawmaking practice in the official language A.A. MEDINAYEVA The significance and role of scientific linguistic expertise	118
Young researchers' tribune B.T. TLEULESOVA Legal positions of the Constitutional Council of the RK: essence, legal signs and significance in the constitutional legal regulation.....	124
M.E. SAGINAYEV, A.T. BAIZAKOV* The concept of ius publicum romanum in the writings of the italian novelist Antonio Guarino	136
The archive pages of the «Bulletin» N.N. ISSAK Returning to the publication of assistant professor N. Privashev on the terminological multiplicity of the Special part of the civil code of the Rebuplic of Kazakhstan and some sectoral legislation: legal linguistic methodology.....	145

ЗАМАНАУИ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖЕР МӘСЕЛЕСІНІҢ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ: САЯСИ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Бақыт Өмірханұлы Алтынбасов ¹

*Құқық және әлеуметтік ғылымдар факультетінің докторанты,
Бристоль Университеті, Ұлыбритания, заң ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор, altynbasov@yandex.ru*

Әйгерім Рақымғалиқызы Баянбаева

*Құқық және әлеуметтік ғылымдар факультетінің докторанты,
Бристоль Университеті, Ұлыбритания,
заң ғылымдарының магистрі, di18366@bristol.ac.uk*

Аннотация. Бұл мақалада жаңа университеттік кампусар құру үшін мемлекеттік қордан ірі жер учаскелері бөліну қажеттігі және осы арқылы Қазақстанның жоғары білім саласын жаңа сатыға шығару мүмкіндігі қарастырылды. Жер туралы заңнамаға толықтырулар енгізу арқылы елімізде университеттердің кәсіпкерлік әлеуетін көтеруге және сырттан қаржы тартып, бизнес компанияларымен әріптестік орнатуға, қаржылық автономиясы мен тұрақтылығын қамтамасыз етуге болатыны көрсетілді. Әлемдік деңгейдегі университеттік кампусар қалыптастыруға олардың орналасқан жері, сол өңірдің климаттық және табиғи жағдайы, халық саны және олардың жергілікті бизнес компаниялармен әріптестік орнатуы маңызды екені айтылды. Заманауи университеттер салудың ерекшеліктерін түсіну үшін тарихи әдіс қолдану арқылы АҚШ пен Ұлыбританияның алдыңғы қатарлы университеттерінің қалыптасуы және оған әсер еткен негізгі заңнамалық реформалар мен саяси шешімдер қарастырылды. Қазақстан Республикасының жоғары білім саласындағы көрсеткіштер шетелдердің озық тәжірибесімен салыстырмалы талдау әдісі арқылы қарастырылды. Зерттеу барысында құжаттамалық талдау әдісі мен қайталама деректерді талдау қолданылды. Мемлекеттік органдардың ресми сайттарынан үкіметтің құқықтық актілері мен жоғары білімді дамытуға қатысты мемлекеттік бағдарламалардағы негізгі индикаторлар талданды. Заманауи университет құру үшін оның жанында ірі көлемде жер алқаптарының болуы және ол жерде жоғары технологиялық компаниялар қалыптастыру, сондай ақ ол жерлерді бизнес компаниялар мен өзге де ұйымдарға жалға беру қажеттігі ұсынылды. Жаңа университетің ұйымдастырушылық және қаржылық автономиялығын қамтамасыз ету үшін бизнес пен өнеркәсіп компанияларының өкілдерін басқару органдарына мүше ретінде тарту ұтымды екені анықталды. Батыс елдері университеттерінің тәжірибесі негізінде университеттерге сырттан қаржы тартуда филантроптық қызметтің тиімді екені көрсетілді.

Түйін сөздер: университеттік кампус, жер алқаптары, бизнес, заңнама, реформа.

¹ Автор для корреспонденции

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ЗЕМЕЛЬНЫХ ВОПРОСОВ В ФОРМИРОВАНИИ СОВРЕМЕННЫХ ВУЗОВ: ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Алтынбасов Бахыт Омирханович

Докторант Факультета права и социальных наук Бристольского университета, Великобритания, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, altynbasov@yandex.ru

Баянбаева Айгерим Рахимгалиевна

Докторант Факультета права и социальных наук Бристольского университета, Великобритания, магистр права, di18366@bristol.ac.uk

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития казахстанского высшего образования и необходимость выделения крупных земельных участков из государственного фонда для создания новых университетских кампусов. Было выявлено, что внесение соответствующих изменений в земельное законодательство даст возможность вузам повысить их предпринимательский потенциал, дифференцировать финансирование, установить взаимовыгодное партнерство с бизнес-компаниями, обеспечить финансовую автономию и стабильность. Было отмечено, что плотность населения, климатические и природные условия региона, партнерство с местными бизнес-компаниями играют важную роль для формирования университетских кампусов мирового уровня. Были изучены специфика создания университетских кампусов и история возникновения ведущих университетов США и Великобритании, а также законодательные и политические реформы в данной сфере. Методом сравнительного анализа были рассмотрены некоторые нововведения в сфере высшего образования Республики Казахстан с учетом практики зарубежных стран. Также в исследовании были использованы документальный анализ и анализ вторичных данных. На основе документального анализа были рассмотрены основные индикаторы государственных программ в сфере развития высшего образования. Было отмечено, что для создания современных университетских кампусов необходимо выделить им крупные земельные участки на безвозмездной основе. В дальнейшем предлагается создать на этой территории высокотехнологичные компании, а также сдавать земельные участки в аренду коммерческим компаниям и другим организациям. Для обеспечения организационной и финансовой автономии университетских кампусов предлагается привлечь представителей бизнеса и промышленных компаний в качестве членов совета директоров университета. Опыт зарубежных стран показывает, что благотворительная деятельность эффективна для привлечения дополнительного финансирования в университеты.

Ключевые слова: университетский кампус, земельные участки, бизнес, законодательство, реформа.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF LAND ISSUES IN THE ESTABLISHMENT OF MODERN UNIVERSITIES: POLITICAL AND LEGAL ASPECTS

Altynbassov Bakhyt Omirkhanovich

Doctoral student of the Faculty of Law and Social Sciences,
University of Bristol, UK Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
altynbasov@yandex.ru

Bayanbayeva Aigerim Rakimgalieвна

Doctoral student of the Faculty of Law and Social Sciences,
University of Bristol, UK Master of Law, di18366@bristol.ac.uk

Abstract. This article discusses the need to allocate large plots of land from the state fund for the creation of university campuses, which makes it possible to raise higher education in Kazakhstan to a new level of development. It was revealed that the introduction of appropriate amendments to land legislation will create an opportunity to increase the entrepreneurial potential of universities and diversify funding, establish partnerships with business companies, and ensure financial autonomy and stability. It was noted that the climatic and geographical conditions of the region, population density and partnerships with local business companies play an essential role in the formation of world-class university campuses. To understand the specifics of the creation of university campuses, the history of the emergence of leading universities in the USA and UK were considered along with legislative reforms and political decisions that influenced this process. The indicators of the higher education of the Republic of Kazakhstan were considered by the method of comparative analysis with the best practices of foreign countries. Also, the study used the method of documentary analysis and secondary analysis. The main indicators of state programs related to the development of higher education were analyzed. It was noted that in order to create a modern university, it is necessary to have a large area of land next to it and the possibility of creating high-tech companies, as well as the need to lease land to commercial companies and other organizations. To ensure the organizational and financial autonomy of the new university, it was proposed to involve representatives of business and industrial companies as members of the boards of directors. The experience of Western universities has shown that charitable activities are effective in attracting external funding to universities.

Key words: university campus, land plots, business, legislation, reform.

DOI: 10.52026/2788-5291_2021_67_4_40

Кіріспе. Соңғы жылдары еліміздің жоғары білім мен ғылым саласын әлемдік деңгейге шығару Қазақстан Республикасы Үкіметінің басты мақсаттарының бірі болып табылады. Осы мақсатты жүзеге асыруда Үкімет арнайы мемлекеттік бағдарламалар мен жоспарлар жасап, тиісті нормативтік базасын қалыптастырып үлгерді. Қазақстан Республикасының Білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламаның аясында заман талабына сай міндеттерінің бірі ретінде «отандық ғылымды халықаралық білім кеңістігіне шығу, халықаралық және орталық азияның білім хабына айналу, ұлттық университеттерде байқау

кеңестерінің жұмысын модернизациялау, ағылшын тілін білетін заманауи ғылыми кадрлар дайындау, бизнес пен жоғары оқу орындары арасында әріптестік орнату» бекітілген². Үстіміздегі жылы ҚР Президенті Тоқаевтың тапсырмасын орындау мақсатында ҚР Үкіметі еліміздің оңтүстігі мен солтүстігінен Назарбаев Университеті үлгісіндегі екі университет ашу туралы жобаны бекітіп, келесі жылға дейін іске қосуды жоспарлап отыр. Осы университеттердің біреуі Шымкент қаласында ашылады деп бекітілді және осы жоба біздің мақаланың зерттеу тақырыбы болып отыр. Бұл мақаланың көлемінде Мемлекеттік бағдарламада көзделген білім

² Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы / Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы

хабын қалыптастыру және жоғары білім мен ғылымды халықаралық кеңістікке шығаруда Түркістан облысын тұтастай қарастыру ұтымды деген болжам жасалады. Оған саяси, экономикалық, мәдени, тарихи және географиялық факторлар жағымды ықпал етіп тұрғанын басып айту көзделіп отыр. Келешекте дәл осы облыстың аумағында Стэнфорд Университетінің жанындағы Silicon Valley немесе Кэмбридж Университетінің жанындағы Silicon Fen сияқты жоғары технологиялық бизнес компаниялары шоғырланған ірі технопарктер салу мүмкіндігі бар екенін айтылады. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының Үкіметі Түркістанды облыс орталығы етуі және арнайы экономикалық аймақ ретінде бекітуі тағы бір себеп болып отыр. Туризм туралы Мемлекеттік бағдарламада Түркістан облысы туризмді дамытуда аса маңызды рөл атқарады деп көзделген³. Осы және өзге де мемлекеттің алға қойған мақсаттары Түркістан облысында ірі университеттік кампустар салу, олардың іргесін қала сыртынан қалау және жаңа университеттерге ірі көлемде жер бөлу ең басты талаптардың бірі ретінде аталады. Мұндай ұсыныстар АҚШ пен Ұлыбританияның әлемдік университеттерінің тарихы мен тәжірибесіне сүйеніп ұсынылады.

Зерттеудің методологиялық және теориялық негіздері. Зерттеу жұмысы құжаттамалық талдау әдісіне сүйеніп жүргізілді. Қазақстан Республикасының жоғары білім және ғылымын дамытуға бағытталған негізгі бағдарламалық құжаттарға талдау жасалды. Жоғары білім саласындағы құқықтық актілер мен мәліметтер мемлекеттік органдардың ресми сайттарынан алынып, құжаттамалық талдау әдісі арқылы талданды. Қосымша ақпараттар алу үшін деректерді қайталама талдау әдісі арқылы түрлі ресми құжаттар мен ақпарат көздерінен мәліметтер алынды. Сондай-ақ, осы тақырыпта жүргізілген ғылыми еңбектерге тарихи және логикалық талдау әдістері арқылы саралау жұмыстары жүргізілді. Түрлі контексте зерттеу жүргізу арқылы білім саласындағы мәселелерді тереңірек түсініп, жан-жақты талқылауға мүмкіндіктер туды. Мысалы, тарихи контексте талдау арқылы АҚШ пен Ұлыбританияның ірі ғылыми зерттеу университеттерінің пайда болу тарихы және олардың басқару жүйесіне қатысты қысқаша ақпараттар алынды. Экономикалық тұрғы-

дан талдау арқылы Түркістан облысында халықаралық университеттік кампустар ашу жоғары технологиялық компаниялар қалыптастыру, жергілікті бизнесті дамытуға және халықаралық деңгейде танымал болып, келешекте ірі экономикалық орталық болуына потенциалы бар екені көрсетілді.

Теориялық тұрғыдан қарағанда, танымал ғалымдар мен эксперттер бұл тақырыпқа қатысты түрлі пікірлер ұстанады. Бүгінгі таңда университеттер өзінің классикалық функциясын атқарумен қатар, яғни білім орталығы болумен қатар, жергілікті және қалалық экономиканы, инфрақұрылымды және жергілікті туризмді дамытуда маңызды рөл атқаруда [1], [2]. Әлемдік деңгейдегі университеттер орналасқан елдер мен қалалар мыңдаған және миллиондаған туристердің баратын жерлеріне айналды және бұл мәселенің өзектілігі атақты зерттеушілер тарапынан кеңінен зерттелуде [3], [4], [5]. Arutyunova жоғары оқу орындары жергілікті компаниялармен өзара серіктестік орнату арқылы қазіргі экономикадағы еңбек нарығы үшін білікті адами капиталды қалыптастыра алатынын айтады [6]. Бірнеше ғалымдардың зерттеу жұмыстары университеттің орналасқан жері студенттердің оқитын жерін таңдауына елеулі ықпал ететінін көрсетті. Мысалы, Milian мен Rizk зерттеуі көрсеткендей, студенттердің 41%-дан астамы университетті таңдаудың негізгі факторы ретінде университеттің географиялық орналасуын атаған [7]. Сондай-ақ, университеттің орналасқан жері, қолайлы климаттық жағдайлар мен жұмыс орнындағы бейбіт орта халықаралық академиктер мен студенттер үшін маңызды болып табылады [8]. Сол сияқты, Shattock университеттің орналасқан жері әлемдік деңгейдегі университет құрудың маңызды факторларының бірі екенін көрсетеді және ең мықты университеттер өздерінде оқытылатын мамандықтар бойынша жетекші орталықтарда, экономикалық тұрғыдан белсенді өсу үстіндегі қалалар мен елдерде, индустриалдық және инновациялық тұрғыдан дамыған өлкелер мен аймақтарда, керемет табиғи байлығы және жұмсақ климаты бар елдерде қалыптасу мүмкіндігі жоғары екенін атады [5]. Осындай концепциялардың іс жүзінде көрініс табуы қазақстандық контексте қарастырылады.

³ Государственная программа развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2025 года // https://www.mks.gov.kz › rus › proekty_aktov_prezidenta › turizm

Ғылыми жаңалығы. Зерттеудің нәтижесінде университеттік кампустар құру Қазақстанның жоғары білім саласын өз дамуының жаңа сатысына шығаратыны және ол үшін мемлекеттен ірі жер учаскелері бөліну қажеттігі ұсынылды. Жер туралы заңнамаға толықтырулар енгізу арқылы елімізде университеттердің кәсіпкерлік қабілетін көтеруге және сырттан қаржы тартып, бизнес компанияларымен әріптестік орнатуға, қаржылық автономиясы мен тұрақтылығын қамтамасыз етуге болатыны көрсетілді. Зерттеу нәтижесінде Түркістан облысында университеттік кампустардың құрылуы білім мен ғылыми зерттеулердің сапасын едәуір жақсартатынын және бұл аймақтың Орталық Азиядағы халықаралық білім хабына айналуға мүмкіндігі бар екені көрсетілді. Ол үшін Назарбаев Университетінің тәжірибесі үлгісінде заманауи талаптарға сай жоғары технологиялық парктері бар университеттер құру ұсынылды. Мұндай жобаны жүзеге асыру үшін АҚШ-тағы 1862 жылғы Моррилл федералдық жер беру туралы заңы (Morrill Federal Land Grant Act of 1862)⁴ үлгісінде жоғары оқу орындарына тегін жер учаскелерін бөлуге мүмкіндік беретін заңнамаға толықтырулар енгізу ұсынылды. Бұл саяси және құқықтық шара университеттерде эндаумент қорларын құру және олардың қаржылық тәуелсіздігін қамтамасыз етуге нақты экономикалық қолдау болады деп күтілуде. Келешекте университеттік кампустардың базасында Қазақстанның Кремний алқабын салуға мүмкіндіктер бар екені айтылады. Осы өлкедегі жоғары оқу орындарының дамуы жергілікті туризм мен сервистік индустрияны дамытудың негізгі драйверлерінің бірі екені көрсетілді. Сонымен қатар, Түркістан қаласының тарихи рөлі және мәдени-тарихи мұралары, аймақтың географиялық, аумақтық және климаттық жағынан жоғары білім мен туристік сервистердің дамуы үшін өте қолайлы деген қорытынды жасалды. Түркістан облысында халықтың тығыз орналасуы және оның Өзбекстан мен Қырғызстанға жақын орналасуы аталған мақсаттарды жүзеге асыруға оң ықпал ететін маңызды факторлар ретінде анықталды.

Талқылау. 2019 жылы ҚР Президенті К.Ж. Тоқаев: «Алдағы үш жылда 180 жаңа колледждер мен 20 озық университет құрылады. Бұл үшін біз республикалық бюджет-

тен бірінші кезеңде ғана 58 миллиард теңге бөлеміз. Ең бастысы, біздің шетелдік серіктестеріміздің белсенді қатысуын ескере отырып, білім беру бағдарламаларын айтарлықтай жаңарту қажет...» деп айтты [9]. Осы аталған мақсаттарды жүзеге асыру аясында Қазақстан Республикасының Үкіметі 2022 жылға дейін Қазақстанның оңтүстігі мен солтүстігінде Назарбаев университеті үлгісінде екі әлемдік университеттің құрылысын аяқтауды жария етті. Үстіміздегі жылы Үкіметтің тапсырмасымен Шымкент қаласындағы Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті және Петропавловск қаласындағы Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті базасында Назарбаев Университеті үлгісіндегі университеттік кампус құру ұсынылды⁵. Әрине, Үкіметтің мұндай шешімі аталған екі облыста жақсы өзгерістер әкеледі деп күтілуде. Алайда, Үкімет пен Білім және ғылым министрлігі жаңа кампустарды ескі университеттердің базасында салатыны бірқатар сұрақтар туындатады: оған қаржылық тапшылық себеп болды ма? Қала ортасында орналасқан ескі университеттің артық жер учаскесі жоқ екені ескерілмеді ме? Университет жанындағы жеке меншіктегі жерді сатып алу өте қымбатқа түсетінін және ол тиімсіз екені есептелмеді ме?

Біріншіден, халықаралық кампустың біреуін Петропавловск қаласында Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті базасында құру сол өлкенің экономикасын дамыту үшін қажетті шара ретінде жасалып отырғанын түсінуге болады. Үкіметтің жоспары бойынша Солтүстік Қазақстан облысына жалпы алғанда екі триллионнан астам қаржы жұмсауды көздеп отыр. Бұның нәтижесінде солтүстікте ірі жобалар жүргізіліп, он мыңдаған халыққа жұмыс орындары ашылуы мүмкіндігі пайда болады. Назарбаев Университетіне бөлінетін қаржының оннан бір бөлігі бөлінген күннің өзінде Қозыбаев Университеті елеулі түрде жаңарып, көтеріліп қалатыны сөзсіз. Алайда, оның базасында Назарбаев Университеті үлгісіндегі университет құруға кедергі болатын бірқатар мәселелер бар. Ол туралы алдағы уақытта айтатын боламыз.

Екіншіден, Шымкент қаласында Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетін Назарбаев университеті үлгісінде модернизациялауға қатысты біраз ой өрбітуге

⁴ Land-Grant College Act of 1862, or Morrill Act, Act of the USA Congress. Available at: www.britannica.com/topic/land-grant-university

⁵ Выбраны вузы, на базе которых создадут аналоги Назарбаев Университета, 27 сентября 2021 года / https://tengrinews.kz/kazakhstan_news

болады. Біздің пікірімізше, Түркістан облысында бірнеше университеттік кампусстар салуға болады және құрылыс жүргізбестен бұрын оның саяси, құқықтық, экономикалық аспектілері, географиялық орналасу жері маңызды екенін басшылыққа алған дұрыс. Мұндай жобаны жүргізуде халықаралық тәжірибеге талдау жасау және Түркістан облысының жоғары білім саласындағы потенциалы қаншалықты екенін қарастырып көрейік.

Түркістан облысы жоғарыда ғалымдар атаған критерийлерге сәйкес университеттік кампусстар ашуға қолайлы болып келеді [1], [2]. Біріншіден, бұл жобаны жүзеге асыру үшін Түркістан облысының географиялық-климаттық жағдайы қолайлы екенін айтқан жөн. Түркістан облысының аумағында өте әдемі таулар мен өзендер көп, қысы жұмсақ, жазында жеміс жидектер көп, ескі тарихи мұра ретінде танылған ескерткіштер де аз емес, яғни шетелдік студенттер мен туристерге тартымды жер. Екіншіден, территориясы жағынан Түркістан облысы 117.2 мың км² аумақта орналасқан, 2 миллионнан астам халқы бар. Ол Қазақстанның оңтүстігінде орналасқан және 33 миллион халқы бар Өзбекстан Республикасымен және 6 миллионнан астам халқы бар Қырғызстанға жақын шекаралас жерде орналасқан, яғни экономикалық және демографиялық потенциалы жеткілікті. Жоғары білім тұрғысынан қарағанда, бірнеше жоғары оқу орындары бар, атап айтқанда М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде 20 мыңға жуық студент, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде 10 мыңға жуық студент, Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясында 4610 студент және соған қоса 10 жеке меншік университеттің әрқайсысында 5 мыңға жуық студент білім алуда. Көріп отырғанымыздай, Түркістан облысында білім алатын студенттердің саны 100 мыңнан аспайды (БҒМ, 2020). Яғни, Түркістан облысының аумағы келешекте өсу және даму жағынан потенциалы өте жоғары.

Салыстыру үшін, шамамен Түркістан облысының аумағындай 130,2 мың шаршы шақырым аумақта орналасқан және 55,98 миллион халқы бар Англияны алайық. Климаттық және ауа райы жағдайы Түркістан облысына ұқсайды, тіпті кейде бұлтты және жаңбырлы, бұл шетелдік студенттер мен

туристерге қолайлы бола бермейді. Алайда, Англияның жоғары білім беру жүйесі 132 университеттен тұрады, соның ішінде Russell Group-қа кіретін әлемдік деңгейдегі университеттер бар, мысалы, Оксфорд университеті, Кембридж университеті, UCL, Бристоль Университеті және т.б. Англияда 2 миллионға жуық студент бар, ал жалпы Ұлыбритания бойынша шамамен 2,5 млн студент 162 университетте оқиды⁶. Айта кету керек, Ұлыбританияда Russell Group-ты құрайтын 24 университет бар, оларда университеттік корпоративтік басқарудың бірегей жүйесі және мүдделі тараптармен әлеуметтік серіктестік орнатуда бай тәжірибе бар. Әлемдегі ең үздік он университеттің төртеуі Russell Group-тың мүшелері, 15 университеті топ 100-дің қатарына кіреді, ал қалғандарының барлығы QS World University Rankings рейтингінде алғашқы 250-ге кіреді⁷. Бұл университеттердің әрқайсысының орташа жылдық табысы 688 миллион фунт стерлинг, ал жалпы жылдық кірісі 32 миллиард фунт стерлингтен асады⁸. Ұлыбританияда университеттердің саны 162 екенін ескерсек, ол елдің жоғары білім беру жүйесінің экономикаға әкелетін пайдасы үлкен екенін анық көруге болады. Демек, Түркістан облысының аумағында бүгінгі күнге қарағанда он бес есе көп университет ашуға, жиырма есе көп студент тартуға және сол арқылы туризмді дамыту мүмкіндік бар.

Әрине, ағылшын университеттерінің мың жылдық тарихы, өте бай кітапханалық қоры, ғасырлар бойы қалыптасқан басқару жүйесі, ғылыми кадрлар дайындау дәстүрі бар, сонымен қатар әлемнің ұлы ойшылдарын, елдердің президенттерін, атақты миллиардерлер мен суретшілерін өмірге әкелді. Англияның тарихына қарасақ, Оксфорд пен Кембридж университеттері XI-XII ғасырларда құрылған кезде ол жерлерде қала болмаған, ал жай ғана шағын тұрғындар тұратын деревнялар болған және осы университеттердің үлкеюімен олар біртіндеп үлкен қалаларға айналған. Бұл университеттер Лондоннан шамамен 50-100 шақырым жерде орналасқан. Ұлыбритания университеттерінің басым көпшілігі мемлекеттік меншіктегі университеттер және олардың пайда болуына сол елдің корольдері мен өз заманының дәулетті әулеттердің үлесі зор болған. Мысалы, Король VIII Генрих Оксфорд пен Кембридж университеттерінің материал-

⁶ Student numbers in UK higher education. 2021. Available at: <https://commonslibrary.parliament.uk>

⁷ QS World University Rankings, 2022 / <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2022>

⁸ Russell Group universities. 2019. The economic impact of our universities. Available at: <https://russellgroup.ac.uk/about/the-economic-impact-of-our-universities>

дық базасын нығайту үшін ірі көлемде жер бөлген, тіпті шіркеуге тиесілі жерлерді тартып алған екен [10]. VIII Генрих Корольдің Оксфорд пен Кембридж университеттеріне берген жер учаскелері тарихта университетте эндаумент қорын құрудың бастамасы деп саналады. Сондай-ақ, университеттің атауында, эмблемасында, гербінде немесе жекелеген ғимараттарының атауында өзінің атын немесе әулетінің атын қалдыру үшін жергілікті дәулетті адамдар университеттерге ірі көлемде қаржы салып, қайырымдылық жасаған [11]. Мұндай филантроптардың қатарында зауыт және фабрика иелері, ірі саудагерлер, тіпті құл саудасымен айналысқан меценаттар болған⁹. Жергілікті меценаттардың қаржысына салынған университет мүлкі мемлекеттің меншігіне өтіп, корольдің арнайы хартиясымен университет мәртебесі берілген. Көп жағдайда, ірі университеттердің іргесі жергілікті жерде орналасқан ескі діни, ауылшаруашылық, медициналық колледждер мен училищелерді біріктіріп, солардың базасында қаланған [11]. Яғни, Ұлыбританияның бүгінгі таңдағы атақты университеттері көп жағдайда корольдің немесе сол елдің ірі капиталистерінің жеке қаражатына салынған мемлекеттік университеттер.

Ұлыбритания университеттерінің ерекшеліктері мен жетістіктерін айтқанда Оксфорд пен Кембриджді айтпау мүмкін емес. Бұл екі университет дәстүрлі ортағасырлық университеттің озық моделі ретінде сақталып келеді. Мың жылдық тарихы бар бұл университеттер Ұлыбританияның мақтанышы және ол елдің жетістіктерінің символына айналған. Өзінің басқару жүйесі, әлемдік ғылымдағы орны, білімнің сапасы, қаржылық жағдайы, оқуға түсудегі ашықтығы және басқа да жағынан бүкіл әлемге үлгі болып табылады. Бұл мақалада осы университеттердің қаржылық және мүлкілік жағдайы мен бизнеспен әріптестігі қалай қалыптасқанын қарастыру көзделіп отыр. Ол туралы алдағы уақытта айтатын боламыз.

Қазіргі заманғы әлемдік деңгейдегі университеттердің отаны Америка Құрама Штаттары болып танылады. Сонымен қатар, АҚШ-тың жоғары білім саласын дамытудағы жерге қатысты жүргізген саясаты біздің жағдайда ерекше көңіл бөлуді қажет етіп отыр. Бүгінгі таңда АҚШ-тың алдыңғы қатарлы мемлекеттік университеттері XIX

ғасырдың екінші жартысында қалыптаса бастаған [12]. Яғни, АҚШ-тың тарихындағы ең бір экономикалық тоқырау орнап, азаматтық соғыс (1861-1865 жж.) болып жатқан кезең. АҚШ Конгресінің маңызды актілерінің бірі - 1862 жылғы Моррилл федералдық жер беру туралы заңы (Morrill Federal Land Grant Act of 1862) жоғары оқу орындарын қалыптастыруға елеулі ықпал еткен. Ол Актіге сәйкес, федералды үкіметтің шешімімен штат үкіметтеріне жергілікті жерлерді сатуға рұқсат берілді және одан түскен қаржыға инженерлік, жаратылыстану және аграрлық ғылымдарды дамыту үшін әр штатта кемінде бір колледж құру міндеттелді. Заңға сәйкес әрбір штатқа Конгрестегі орындардың әрқайсысы үшін 30000 акр (12140 га) жер берді [12]. Жер сатудан түскен қаражат штаттар жаңа мектептер салуға, ауылшаруашылық және механика саласындағы заманауи мемлекеттік немесе жеке меншік колледждер ашуға жұмсады. Алайда, бұл бастамалар 1890 ж. Екінші Моррилл заңы қабылданғаннан кейін ғана белсенді жүзеге асырыла бастады. Моррилл федералды жер гранты актілерінің арқасында Канзас штат университеті (1863), Корнелл университеті (1865), Калифорния университеті (1868), Солтүстік Джорджия ауылшаруашылық колледжі (1873) құрылды. Сонымен қатар, XIX ғасырдың аяғында АҚШ-тың барлық штаттарында 1890 жылғы Екінші Моррилл заңы бойынша басқа да көптеген мемлекеттік және жеке меншік университеттердің іргесі қаланған¹⁰. Осы Актілердің негізінде АҚШ-та мемлекеттік жоғары оқу орындары қалыптаса бастады. Оған дейін американдықтар жеке меншіктегі Гарвард, Йель, Принстон университеттерінде жоғары білім алған және оқуға түсуде жыныстық және нәсілдік жағынан теңсіздік болған [13]. Жер гранты арқылы қалыптасқан колледждер инженерлік білімді дамытты және АҚШ-тағы техникалық білім әлемдік көшбасшыға айналды. Азаматтық соғысқа дейін американдық колледждер студенттерге классикалық зерттеулер мен гуманитарлық өнерді үйретті, ал кейіннен индустриалдық және әскери салада мамандар дайындау басшылыққа алынды [13].

Мемлекеттің жер қорынан бөлінген жер телімі мен оны сатудан түскен қаражат АҚШ-та мемлекеттік оқу орындарын ашуға зор үлес қосты. Сонымен қатар, заңнамалық реформалардың негізінде жеке меншік уни-

⁹ *History of the University* / <https://www.bristol.ac.uk/university/history>

¹⁰ *Morrill Act 1890, Act of the US Congress (1890)* / www.com/topic/land-grant-university

верситеттер ашуға да рұқсат етілді. Мысалы, Стэнфорд университеті соның дәлелі. Калифорния штатының сенаторы Лэланд Стэнфорд және оның жұбайы Джэйн Стэнфорд 1884 жылы он бес жасар жалғыз ұлы қайтыс болған соң баласының атына естелік ретінде университет ашу туралы шешім қабылдайды. Университеттің абыройын көтеру және оны Корнелл университеті үлгісінде құру үшін үлкен қаржы жұмсалып, сол университеттің профессорлары мен түлектері тартылған. Корнелл университеті сол кезде АҚШ-тың шығысындағы ең мықты университет ретінде танылып, заманауи білім мен ғылымды дамытуды мақсат еткен. Стэнфорд университеті оның ізбасары ретінде академиялық моделін ұстанып, жылдам дамуды көздеген. Ең бастысы, Стэнфорд университетінің меншігінде ірі көлемде жер аумағы болды, себебі келешекте сол жердің арқасында университет қаржылық тапшылықтардан шығып, әлем мойындаған компанияларды өз аумағына орналастырды.

Стэнфорд университетінің кампусы қаладан алыс жерде 8180 акр (33,1 шаршы километр немесе 3310 гектар) алқапта орналасқан Пало Альто фермасының орнына салынды. Салыстырмалы түрде айтып кетсек, Қазақстандағы ең үлкен ҚазҰУ қалашығы 90 гектар жерде орналасқан, яғни Стэнфорд университетінің аумағынан 36 есе кіші екен. Стэнфорд университеті АҚШ-та Сан-Францискодан оңтүстік-шығысқа қарай шамамен 37 миль (60 км) қашықтықта орналасқан. Стэнфорд университетінің ашылғанына жүз отыз жылдан астам уақыт өткенімен, университетке тиесілі жер көлемі бір метрге де кемімеген, сол қалпында 8180 акр көлемінде сақталған. Әрине, ақпараттық технологиялар индустриясында революция жасаған Кремний алқабы Стэнфорд университетінің аумағында құрылғанын білеміз және оның дамуының маңызды сәттерінің бірі – әлемге әйгілі кеңселері бар Стэнфорд индустриалды паркін құру болды. Eastman Kodak, General Electric, Hewlett-Packard және басқа да ірі компаниялар университетке тиесілі аумақта орналасқан. Тіпті, Стэнфорд университетінің аумағын жергілікті сауда орталықтары, орта мектептер және басқа да ұйымдар жалға алып отырады. Яғни, жерді жалға беруден түскен қаражаттың барлығы университеттің эндаумент қорына жинала береді. Бүгінгі таңда Стэнфорд университетінің Эндаумент қоры 28,9 млрд доллар,

жылдық шығыны 6,6 млрд доллар құрайды екен¹¹. Университетте оқитын студенттердің жалпы саны 18 мыңға, ал оқытушы профессорлық құрам 2,3 мыңға жуық. Бұл статистика университеттің қаржылық мүмкіндігі өте жоғары екенін білдіреді.

Стэнфорд Университеттің 1891 жылы бекітілген Жарғысында оның атауы «Leland Stanford Junior University»¹² деп жазылған. Стэнфорд университетінің Жарғысында о бастан пайда табу мақсат етілмеген, яғни бүгінгі тілмен айтқанда, коммерциялық емес жеке меншік ғылыми зерттеу университеті ретінде құрылған. Яғни, университеттің қызметінен түскен барлық қаржы тек университеттің қажетіне жұмсалады. Университеттің басқару моделінде Қамқоршылық кеңесте ірі компаниялар мүшелік етеді және жариялық пен ашық басқару қағидалары айқын көрінеді. Барлық мәселелер тиісті мүдделі тараптардың қатысуымен тең қаралып шешімін табады. Стэнфорд университеті өзінің территориясында ірі технопарктер ашудың, ірі бизнес компанияларына жерін жалға берудің арқасында университет пен бизнестің арасында өзара тиімді әріптестік орнатты [12]. Осының нәтижесінде, Стэнфорд университетінің профессорлары сол жерде орналасқан ірі компанияларда өздерінің ғылыми жаңалықтарын коммерцияландыруға мүмкіндік алды және ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізгенге бизнес тарапынан қажеттілік болған соң ірі көлемде ғылыми жобалар алатын болды. Университет түлектері студенттік кезден ғылыми ізденіспен айналысып, жаңа стартаптар ашуға және жұмыспен қамтылуға мүмкіндік алды. Яғни, сенатор Стэнфорд сыйға беріп кеткен ірі көлемдегі жер университеттің бүгінге дейін дамуына бірден бір себеп болды.

Стэнфорд университетінің озық тәжірибесін Кембридж университетінен де байқауға болады. Кембридж университетінің жанында Silicon Fen деп аталатын Кремний алқабы бар. Silicon Fen тарихы 1970 жылы Кембридж университеті Кембридж ғылыми паркін құрған кезден бастау алады. Ол жерде мындаған ірі ақпараттық технологиялар, электроника және биотехнология компаниялары мен ірі бизнес ұйымдары орналасқан және университет профессорлары мен студенттері түрлі стартаптар ашып, ғылыми жобалар жүргізеді. Жалпы алғанда, бұл жерде 60 мыңнан астам адам жұмыс істейді. Соған қоса, әлемге әйгілі Apple, Microsoft, Toshiba

¹¹ Эндаумент фонд Стэнфордского университета / <https://facts.stanford.edu/administration/finances/>

¹² A History of Stanford / <https://www.stanford.edu/about/history/>

компаниялары Кембридже өз зертханаларын ашқан. Кембридж университеті соңғы онжылдықта 500-ден астам жоғары технологиялық және компьютерлік компанияларға 1 миллиард фунт стерлинг инвестиция салған. Қазіргі кезде бұл аймақ Еуропадағы ең маңызды технологиялық орталықтардың біріне айналды.

Бүгінгі таңда қазақстандық жоғары оқу орындарында жасалып отырған реформалармен салыстырып қарағанда, Ұлыбритания мен АҚШ-та Кембридж, Стэнфорд, Гарвард немесе өзге де ірі университеттердің азаматтық құқықтық мәртебесін айқындау немесе оны өзгерту туралы мәселе көтерілмейді. Себебі, олар әуел бастан коммерциялық емес ұйым ретінде құрылып, пайда табуды көздемеген. Олар университет ретінде қызмет етеді және олардың заңды тұлға ретінде мәртебесі мемлекетті аса қызықтырмайды. Барлық түскен қаражаты тек университеттің қызметіне байланысты шығындарға жұмсалып және оны мемлекет немесе өзге ұйымдар иеленбейді. Қысқасы, Кеңес Үкіметі тұсындағы университеттер мен институттар сияқты мемлекеттің немесе жалпы қоғамның игілігіне пайдаланылады. Көріп отырғанымыздай, Қазақстанда бүгінгі таңда мемлекеттік кәсіпорын нысанында қызмет етіп тұрған ұлттық және мемлекеттік университеттерді жаппай коммерциялық емес акционерлік қоғам нысанына ауыстыру жүргізіліп жатыр. Акционерлік қоғам нысанындағы заңды тұлғаның әуел бастан коммерциялық пайда табуды көздейтінін және ондай заңды тұлғаның коммерциялық емес болуы мүмкін емес екенін, сондай ақ бұл терминді мемлекеттік университеттерге қолдану тиімсіз, тіпті қауіпті екені туралы жазылған болатын [14]. Алайда, Үкіметтің Қаулысымен және Білім және ғылым министрлігінің бұйрықтарымен ұлттық және мемлекеттік университеттер акционерлік қоғам нысанына ауысты. Нәтижесінде, басқару органдарының атаулары өзгерді, яғни Байқау кеңестерінің орнына Директорлар кеңесі құрылды. Өкінішке орай, директорлар кеңесінің ішкі құрамы бұрынғыша қалып, функциясында айтарлықтай өзгеріс болмады. Қайта құрылған бұл университеттер әлі де министрлікке тәуелді, сырттан қаржы тартуға дәрменсіз, бизнес пен ірі компанияларды стэйкхолдерлер ретінде қызығушылығын оята алмай, директорлар кеңесіне мүше ретінде тарта алмай отыр. Қорытындылай келгенде, әлемдік университеттердің басқару тәжірибесі және қазақстандық университеттерде жасалып

отырған реформалар көрсетіп отырғандай, ұлттық және мемлекеттік университеттердің заңды тұлға ретінде құқықтық нысанын өзгерту оң нәтиже бермеді. Тіпті, заң ғылымында өзге елде жоқ, түсініксіз, құқықтық табиғаты дұрыс емес «коммерциялық емес акционерлік қоғам» деген заңды тұлға нысаны пайда болды. Қорыта айтқанда, іс жүзінде, қазіргі кезде ұлттық және мемлекеттік университеттердің құны акцияларға бөлініп, құқықтық тұрғыдан жекешелендіру қаупі туындап тұр. Жақын уақытта осы университеттер 2000 жылдардың басында орын алған жағдайды қайталап, болымсыз ақшаға немесе тегін жекешелендіріліп кету қаупі бар [15].

Қазақстан Республикасының жоғары білім саласындағы аталған құқықтық мәселелерді және әлемдік тәжірибені ескере отырып, Түркістан облысында салынуы ұсынылып отырған жаңа университеттік кампустың басқару жүйесін заман талабына сай етіп коммерциялық емес зерттеу университеті ретінде университеттің жарғысында бекіткен жөн. ҚР Президенті мен Үкіметі бекіткендей, Назарбаев Университеті үлгісінде жасау үшін, жаңа кампустар сондай құқықтық артықшылықтарға ие болу керек. Әрине, қаржылық жағынан қамтамасыз етілуі анағұрлым төмен болуы мүмкін, бірақ саяси, ұйымдастырушылық және құқықтық жағынан кедергілер болмай, жұмыс жүргізілуі тиіс. Ол жерде Түркістан облысының басшылығы және Үкімет арасында тығыз жұмыстар жүргізіліп, қала сыртынан немесе бос тау етегіндегі әдемі жерлерді ірі көлемде жаңа салынатын университеттің меншігіне аудару керек. Жоғарыда көрсетілгендей, ағылшын елінің корольдері мың жыл бұрын Лондоннан жүз шақырым жерден Оксфорд пен Кембридж университеттерінің іргесін қалаған және ондай саясаттың дұрыс екенін талай ғасырлар өткен соң уақыт көрсетті. Ол университеттік кампустар мемлекеттің ерекше қорғауында болып, аяққа тұрып кеткенше үнемі қолдау көрсетілуі тиіс. Облыс басшылығы экономикалық инфрақұрылымын, жол, жарық және энергиямен қамтамасыз ету жағына, жергілікті мәселерді шешуде үлкен рөл атқаратыны анық және сол арқылы мыңдаған адамды жұмыспен қамтып, құрылыс және өзге де компанияларға тапсырыстар түседі. Мұндай ірі жоба бүгінгі таңда бірқатар экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешуге және болашақта ірі халықаралық ғылыми зерттеу университеттерін, олардың жанына замана-

уи технопарктер мен бизнес компанияларды ашуға әкеледі. АҚШ пен Англияның тәжірибесі көрсетіп отырғандай, тек солай ғана білімге негізделген экономиканы қалыптастырып, көрші елдердің арасында көшбасшыға айналуға болады. Қазақстан Республикасы осындай жобаның негізінде Орта Азиялық білім Хабына айналып, көршілес елдерден жүз мыңдаған студенттер мен туристерді тартуға мүмкіндік алады.

Жоғарыда айтылғандай, екі университеттік кампус ескі университеттердің базасында салынатыны көзделіп отыр. Ол университеттер қала орталығында орналасқан және оның маңайындағы жер учаскелерінің бір соттығы он мыңдаған доллар тұратыны белгілі. Университеттік кампус ашу үшін кемінде 500-1000 гектар, тіпті Стэнфорд университеті үлгісінде 3310 гектар жер қажет. Жері жоқ университеттің университеттік кампус болуы мүмкін емес екенін әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр. Ірі көлемдегі жер бөліп беру – жаңа университетке өзін өзі қаржыландыруға негіз болатын бірден бір жол. Бұл оларға табыс көздерін әртарап тандыруға және қаржылық тұрақтылыққа, сондай-ақ технологиялық парк ашуға және Стэнфорд университеті сияқты тиісті мүдделі тараптарды тартуға мүмкіндік береді. АҚШ тәжірибесімен салыстырғанда Қазақстанда жерді сатудың қажеті жоқ, оны тұрақты уақытқа университеттің балансына тегін беру қажет. Жер сату ел арасында дау туғызып халықтың наразылығын тудыруы мүмкін. Ал университет жердің меншік иесі ретінде жалға беріп отырады. АҚШ пен Ұлыбританияның тәжірибесі көрсеткендей, үлкен жер учаскелері университеттердің меншігіне сыйлық ретінде немесе ақысыз негізде мемлекет басшысы немесе штаттың билеушілері мен заң шығарушы органдарының актілерімен берілген [10]. Бұл тәжірибе Қазақстанның жағдайында пайдалы болуы мүмкін. Мысалы, Түлкібас, Сарыағаш аудандарында және Түркістан қаласының маңында университет қалашықтарын салуға болатын табиғаты көркем, тамаша жерлер бар. Түркістан облысының аумағы Англияның аумағымен шамалас, климаттық және ауа райы жағдайы қолайлы және ағылшын елінің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, келешекте 150 университет пен екі жарым миллион студентті оңай қабылдай алады. Адам саны жағынан да, көршілес Өзбекстан, Қырғызстан және өзге Орталық Азия елдерінің жақын және тығыз орналасқанын ескерсек, жаңа кампустар жеткілікті студент санымен

қамтамасыз етілетініне күмән жоқ. Еуропада Англияға бәсекелес Франция, Германия, Италия, Испания сияқты жоғары білімі жақсы дамыған ірі елдер бар, ал біздің жағдайда Орталық Азияда халықаралық білім хабы болған ел немесе қала әлі де жоқ және жақын арада болу мүмкіндігі де аз. Сондықтан да, Қазақстанның осы жобаны жүзеге асыруына көршілес елдер тарапынан аса бәсекелестік жоқ және бұл қолайлы болып отыр.

Университеттік кампустарды Түркістан облысының аумағында салуды ұсынып отырғанымыздың тағы бір себебі, жоғары білім берудің әлемдік тәжірибе көрсеткендей, оңтүстік аймақтарда орналасқан елдер мен қалалар шетелдік студенттердің келуі үшін қолайлы орын болып табылады [8]. Бұған мысал ретінде аз уақыт ішінде көрші елдердің білім беру орталығына айналған Малайзия, Сингапур, Гонконг, Біріккен Араб Әмірліктері сияқты Азия елдері мен қалаларын атауға болады. Кампустың географиялық тұрғыдан орналасқан жері өте маңызды. Бұл университет қаласы тек қана қазақ студенттері үшін ғана емес, сонымен қатар 33 миллионнан астам халқы бар Өзбекстан, 6 миллионнан астам халқы бар Қырғызстан және басқа да ТМД елдері сияқты көршілес елдердің студенттері үшін тартымдылық орталығына айналуы мүмкін. Қазақстанның 19 миллион халқын ескере отырып, жалпы алғанда бұл жобаға 50 миллионнан астам халық тартылуы мүмкін. 2019 жылғы ақпарат бойынша М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде Өзбекстаннан келген 7000-нан астам студент оқыған екен. Бұл кәдімгі аймақтық университет, онда сабақтар қазақ және орыс тілдерінде жүргізіледі және Назарбаев Университеті үлгісіндегі халықаралық бірлескен бағдарламалар жоқ. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде Өзбекстан елінен мыңдаған студент оқып жүргені сапалы білім берудің негізінде десек, өзімізді алдағанымыз болады. Ол жерге негізінен Өзбекстанның жоғары білім саласында мектеп бітіруші студенттердің жоғары білім алуда шектеулер болған соң амалсыз оқуға түскендер оқиды. Оны 2020 жылы ақпан айында Өзбекстан Республикасының саясаты өзгерген кезде көрдік. Үш күннің үшінде Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінен төрт мың Өзбекстан студенттері еліне қайтамыз деп құжаттарын қайтарып алған [16]. Еліне қайтып жатқан студенттердің айтуынша, қазақ тілін үйрену уақыт алады, ал орыс тілін ұмытып қалғалы қай заман деп ақпараттар берген.

Өзбек елінің студенттерінің еліне қайту жағдайы Шымкенттің басқа да университеттеріне қаржылық тұрғыдан ауыр соқты деуге болады. Демек, бұл жағдай орыс немесе қазақ тілінде білім беріп, халықаралық университеттік кампус қалыптастыру мүмкін емес екенін тағы дәлелдеп отыр.

Егер Түркістан облысында ағылшын тілінде оқытатын әлемдік деңгейдегі жоғары оқу орындары көршілес елдер үшін қол жетімді бағамен ашылса, мысалы, оқу ақысы Қазақстанның ұлттық университеттері бағасымен тең болса, онда, әрине, көрші елдерден және өзіміздің елден де мыңдаған талапкерлер ағылады. Қазір Қазақстандағы ұлттық университеттердегі бағалар бакалавриат үшін 1 миллион теңгеден, магистратураға 1,5 миллион теңгеден, докторантураға 2,3 миллион теңгеден асты (БҒМ, 2020). Бұл баға Шығыс Еуропаның жетекші университеттерінде оқу бағасына тең. Тіпті Бристоль университетінде (Ұлыбританияның ірі ғылыми зерттеу университеттерінің бірі) өз азаматтары үшін докторантурада оқудың бір жылы шамамен 2,5 миллион теңгені құрайды, мысалы, PhD докторантурада күндізгі бөлімде оқитын студенттер үшін баға 4368 фунт стерлинг, сырттай оқу үшін 2138 фунт стерлинг құрайды¹³, ал Л. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде сол мамандықтар бойынша докторантурада 2,3 миллион теңге және әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде оқу ақысы 2,2 миллион теңгені құрайды. Ал Еуропаның орташа деңгейдегі университеттерінде оқу ақысы тіпті төмен болып келеді.

Бұл жерден шығатын негізгі идея университеттік кампуста білім алу және ғылыми зерттеу тілі ағылшын тілінде болуы керек. Бұл жоғарыда аталған мақсатқа жетудің негізгі құралы. Яғни, шынайы түрде Назарбаев Университеті үлгісінде университет құру үшін маңызды факторлардың бірі. Халықаралық білім берудегі ағылшын тілінің рөліне келетін болсақ, білім саласындағы белгілі сарапшы Филип Альтбах бүгінде ағылшын тілі 21-ғасырдың латиницасына айналғанын айтады [3]. Соңғы жылдары Германияның, Францияның, Голландияның және басқа да Еуропа елдерінің көптеген жетекші университеттерінде оқу ағылшын тілінде жүргізіледі. Қазақстан Республикасының білім және ғылым саласына бөлетін бюджеттік қаржысының шектеулі екенін ескере оты-

рып, кампустар негізінен ақылы негізде оқығысы келетін шетелдік және отандық студенттерге бағытталуы қажет. Әрине, бюджеттің шамасына қарай гранттар да беруге болады. Тек шетелдік студенттер мен профессорларды тарта отырып, университет Орталық Азия аймағындағы халықаралық білім хабына айнала алады [3]. Осы айтқанымыздың дәлелі ретінде Сүлеймен Демирель университетін келтірсек болады. Алматы қаласынан сыртта Қаскелең ауданында орналасқанымен, заманауи университеттік кампус бен ағылшын тілінде сабақ жүргізгендіктен, оқу ақысының қазақстандық университеттерден анағұрлым жоғары екеніне қарамастан студенттерінің саны өсіп келуде. Қазіргі кезде ол университетте жеті мыңнан астам студент оқиды, білім бағдарламаларының 62% ағылшын тілінде, 20% – қазақ тілінде, ал 18% қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде оқытылады¹⁴.

Бүгінгі таңда, Түркістан қаласы арнайы экономикалық аймақ ретінде бекітілді, ендігі кезде осындай режимді облыс деңгейінде жариялау керек. Үкімет және облыс басшылығы тарапынан арнайы бағдарлама қабылданып, тиісті нормативтік актілер қабылдануы тиіс. Америка мен Ұлыбритания университеттерінің тәжірибесін ескере отырып, ең алдымен ірі көлемдегі жер бөлу мәселесін шешу қажет. Жергілікті меценаттар немесе еліміздің не шетелдік қазақтар қайырымдылық көрсетіп өзінің атын немесе өз әулетінің атын берем десе де шек қойылмау керек. Қайырымдылық қандай қордан түскенін және оның заңды немесе заңсыз екенін қудаламай қабылдау керек. Қазақстанда орта және ірі бизнесте ірі кәсіпкерлер аз емес. АҚШ пен Ұлыбританияның тарихына сүйеніп, жоғары білім саласына қаржы салам деген дәулетті азаматтардың бизнесіне салықтық немесе өзге де жеңілдіктер беру керек [17]. Бүгінгі таңда заң мен қудалаудан қорыққан біраз азаматтар Еуропа елдерінде білім мен мәдениет саласына ірі көлемде меценаттық жасап, тіпті сол елдердің азаматтығын алып жатқан жағдайлар аз емес. Сол ақшаның елімізде қалуына және білім саласын дамытуға жұмсау үшін құқықтық тұрғыдан жағдай жасау керек. Бұл туралы кезінде Президент Н. Назарбаев легализация жариялап, көлеңкеде жатқан ақшаны шығару керек деп жариялаған болатын.

¹³ University of Bristol, Home/EU postgraduate research tuition fees of the. 2021. Available at: <http://www.bristol.ac.uk/students/support/finances/tuition-fees/pgr/home/>

¹⁴ Общая информация об Университете имени Сүлеймана Демиреля / <https://sdu.edu.kz/ru>

Мемлекеттік бағдарламалар мен заңнамада жоғары оқу орындарына қаржылық, ұйымдастырушылық және академиялық автономия беру қажеттігі көзделген, алайда ол іс жүзінде әлі де толық көрініс таппай отыр. Жаңадан салынатын университеттік кампустарға мейлінше қаржылық автономия берілу керек. Стэнфорд университетінің тәжірибесін басшылыққа алып, университеттің басқару органдарына бизнес пен индустрияның өкілдерін тарту қажет. Үкімет пен облыс басшылығы осы жобаның жүзеге асырылуына мүдделі болып, ұйымдастырушылық жағынан барынша жағдай жасап, қолдау көрсету керек. Бір сөзбен айтқанда, кешенді түрде жұмыстар жүргізілуі қажет.

Өз кезегінде бұл жобаның жүзеге асырылуы жергілікті туризм мен бизнесті көтеруге елеулі ықпал ететіні анық. Осы жобаны жүзеге асырудың негізінде Түркістан облысында туризмді дамытуда үлкен алға жылжулар болады деген болжам бар [18].

Қорытынды. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының оңтүстік аймағында жоғары оқу орындарын модернизациялауға қатысты бірқатар саяси және құқықтық мәселелер талқыланды. Осы орайда Түркістан облысының аумағында жаңа университеттік кампустар ашу қолайлы екені және мұндай

саяси шешім сол өңірдің және жалпы мемлекеттің жоғары білім саласын жаңа сатыға шығаруға, экономикасы мен туризмін дамытуға септігін тигізетіні айтылды. АҚШ пен Ұлыбританияның алдыңғы қатарлы университеттерінің пайда болу тарихына қысқаша шолу жасалып, олардың пайда болуына мемлекеттік қордан және жеке филантроптар тарапынан ірі жер алқаптары тегін берілгені негіз болғаны анықталды. Заманауи университеттік кампустардың меншігінде ірі жер алқаптарының болуы олардың кәсіпкерлік әлеуетін арттырып, қаржылық тұрғыдан тәуелсіз болуының кепілі екені көрсетілді. Сондай-ақ, университет аумағында жоғары технологиялық компаниялар мен бизнес орталықтарын ашу білім мен ғылыми зерттеу жұмыстарын сапалы деңгейге шығаруға негіз болатыны айтылды. Жаңа университеттік кампустардың салудың нәтижесінде көршілес елдерден студенттер мен профессорлар тартылуы артып, туризм қарқынды түрде дамиды деп күтілуде. Университеттік кампустарда білім беру мен ғылыми зерттеу жұмыстарын ағылшын тілінде жүргізу олардың халықаралық мәртебеге шығып, Орталық Азия елдерінде білім хабына айналуға мүмкіндік туғызады деген болжам жасалды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Den Heijer A.C., & Curvelo Magdaniel F.T.J. 2018. *Campus-City Relations: Past, Present, and Future*. In: Meusburger P., Heffernan M., Suarsana L. (eds) *Geographies of the University. Knowledge and Space*, vol 12. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-75593-9_13
2. Hebbert, M. 2018. *The campus and the city: a design revolution explained*. *Journal of Urban Design*, 23:6, 883-897, DOI: 10.1080/13574809.2018.1518710
3. Altbach, P. & Salmi, J. 2011. *The Road to Academic Excellence: the Making of World-Class Research Universities*. Washington DC: The World Bank. Available at: <https://openknowledge.worldbank>.
4. Hazelkorn, E. 2009. "Rankings and the Battle for World-Class Excellence: Institutional Strategies and Policy Choices." *Higher Education Management and Policy*, 21 (1): 1-22.
5. Shattock, M. 2017. *The 'world class' university and international ranking systems: what are the policy implications for governments and institutions?* *Policy Reviews in Higher Education*, 1:1, 4-21.
6. Arutyunova, A. 2020. *Development of the human factor in the conditions of the transforming Russian economy*. IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering, 940 012104. DOI:10.1088/1757-899X/940/1/012104
7. Milian R.P., & Rizk J. 2018. *Do university rankings matter? A qualitative exploration of institutional selection at three southern Ontario universities*, *Journal of further and higher education*. Vol. 42, No 8, 1143-1155.
8. Rungfamai, K. 2018. *Governance of National Research University in Southeast Asia: the case of Chiang Mai University in Thailand*, *Studies in Higher Education*, 43:7, 1268-1278.
9. Tokayev, K-Z. 2019 *Iz prezentatsii 32-y sessii Sovetskikh inostrannykh investorov 4 iyulya 2019 goda*. Available at: <https://www.inform.kz/ru>.
10. Prenatt, S. L. 1995. *The endowment goose and its golden eggs*. *Journal of Accountancy*, 180. 66-72.

11. Acharya, Sh., Dimson, E. *Endowment Asset Management: Investment Strategies in Oxford and Cambridge*. OUP Oxford, 2007. - 386 p.
12. Cowley, W. H., & Williams, D. *International and historical roots of American higher education*. New York: Garland Publishing, Inc, 1991.
13. Allen, W. R., & Jewell, J. O. (2002). *A backward glance forward: Past, present, and future perspectives on historically black colleges and universities*. *Review of Higher Education*
14. Алтынбасов Б.О. Мемлекеттік университеттердің азаматтық құқықтық мәртебесінің реформасы: теориялық және практикалық мәселелер / Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан, 2020, №4 (62), 73-82.
15. Huisman, J., Smolentseva, A., and Froumin, I. (Eds.). (2018). *25 Years of Transformations of Higher Education Systems in Post-Soviet Countries. Reform and Continuity*. Palgrave Macmillan. 482 p.
16. Абрамова, И. Тысячи узбекских студентов покидают казахстанские вузы. Зачем им это / <https://liter.kz/uzbekistan-inicziiroval-kampaniyu-po-vozvrashheniyu-svoih-studentov-na-rodinu/>
17. Амандыкова С.К., Алтынбасов Б.О. Жаһандану жағдайында жоғары оқу орындарын басқарудың модельдері: тарихи-құқықтық аспектілері / Вестник Карагандинского государственного университета им. Е.А. Букетова. Серия Право. № 2 (98). 2020. – с. 49-61
18. Altynbassov, B. et al. (2021). *The Establishment of International University Campuses as a Key Factor in the Development of Local Tourism in the Turkestan Region in Kazakhstan: Economic and Legal Aspects*. *Journal of Environmental Management and Tourism*, (Volume XII, Fall), 6(54): 1454-1464. DOI:10.14505/jemt.v12.6(54).03

REFERENCES

1. Den Heijer A.C., & Curvelo Magdaniel F.T.J. 2018. *Campus-City Relations: Past, Present, and Future*. In: Meusburger P., Heffernan M., Suarsana L. (eds) *Geographies of the University. Knowledge and Space*, vol 12. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-75593-9_13
2. Hebbert, M. 2018. *The campus and the city: a design revolution explained*. *Journal of Urban Design*, 23:6, 883-897, DOI: 10.1080/13574809.2018.1518710
3. Altbach, P. & Salmi, J. 2011. *The Road to Academic Excellence: the Making of World-Class Research Universities*. Washington DC: The World Bank. Available at: <https://openknowledge.worldbank>.
4. Hazelkorn, E. 2009. "Rankings and the Battle for World-Class Excellence: Institutional Strategies and Policy Choices". *Higher Education Management and Policy*, 21 (1): 1-22.
5. Shattock, M. 2017. *The 'world class' university and international ranking systems: what are the policy implications for governments and institutions?* *Policy Reviews in Higher Education*, 1:1, 4-21.
6. Arutyunova, A. 2020. *Development of the human factor in the conditions of the transforming Russian economy*. IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering, 940 012104. DOI:10.1088/1757-899X/940/1/012104
7. Milian R.P., & Rizk J. 2018. *Do university rankings matter? A qualitative exploration of institutional selection at three southern Ontario universities*, *Journal of further and higher education*. Vol. 42, No 8, 1143-1155.
8. Rungfamai, K. 2018. *Governance of National Research University in Southeast Asia: the case of Chiang Mai University in Thailand*, *Studies in Higher Education*, 43:7, 1268-1278.
9. Tokayev, K-Z. 2019 *Iz prezentatsii 32-y sessii Sovetskikh inostrannykh investorov 4 iyulya 2019 goda*. Available at: <https://www.inform.kz/ru>.
10. Prenatt, S. L. 1995. *The endowment goose and its golden eggs*. *Journal of Accountancy*, 180. 66-72.
11. Acharya, Sh., Dimson, E. *Endowment Asset Management: Investment Strategies in Oxford and Cambridge*. OUP Oxford, 2007. - 386 p.
12. Cowley, W. H., & Williams, D. *International and historical roots of American higher education*. New York: Garland Publishing, Inc, 1991.
13. Allen, W. R., & Jewell, J. O. (2002). *A backward glance forward: Past, present, and future perspectives on historically black colleges and universities*. *Review of Higher Education*

14. Alтынbasov B.O. Memlekettik universitetterdiң azamattық құқықтық мәртеbesiniң reformasy: teorijalyқ zhәне praktikalyқ мәseleler / Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan, 2020, №4 (62), 73-82.

15. Huisman, J., Smolentseva, A., and Froumin, I. (Eds.). (2018). *25 Years of Transformations of Higher Education Systems in Post-Soviet Countries. Reform and Continuity*. Palgrave Macmillan. 482 p.

16. Abramova, I. Tysjachi uzbekskih studentov pokidajut kazahstanskie vuzy. Zachem im jeto / <https://liter.kz/uzbekistan-inicziiroval-kampaniyu-po-vozvrashheniyu-svoih-studentov-na-rodinu/>

17. Amandykova S.K., Alтынbasov B.O. Zhahandanu zhazdaıynda zhogary oқu oryndaryn basқarudың model'deri: tarihi-құқықтық aspektileri / Vestnik Karagandinskogo gosudarstvennogo universiteta im. E.A. Buketova. Serija Pravo. № 2 (98). 2020. – с. 49-61

18. Alтынbasov, B. et al. (2021). *The Establishment of International University Campuses as a Key Factor in the Development of Local Tourism in the Turkestan Region in Kazakhstan: Economic and Legal Aspects*. *Journal of Environmental Management and Tourism*, (Volume XII, Fall), 6(54): 1454-1464. DOI:10.14505/jemt.v12.6(54).03

